

Imaginea domnitorului Constantin Brâncoveanu în manualele și presa pentru copii din timpul regimului comunist (1948-1989)

Simona Preda

Keyword – Communism, Propaganda, Historiography, Publications for children, Brancoveanu, Rollerian phase, Relaxation Dej period, Nationalist phase, Ideology.

Summary

The Historiographical context of Communist period, image and discourse Wallachian Prince Constantin Brancoveanu in publications for children performed a series of radical changes depending on constants ideological and Propaganda.

Rollerian phase of Historiography, when the focus was on the history created by the masses and the idea of revolution, Brancoveanu not found its place among the readings for the new man, much less how much a sum of its rival gained prestige Moldovan - Dimitri Cantemir, given its relations with Russia.

After Relaxation Dej period, things have changed, dragging the reconsideration of the personalities in History and their role in the national consciousness began to grow. Brancoveanu now just start to be remembered, a big step ahead of the previous time when not even invoke the name, and start to be mentioned and some of its foundations. It is more remarkable as a man of culture and beautiful lover, rather than as an opponent of the Ottomans.

Nationalist phase of the Communism bill imposes Brancoveanu decisive but requires especially a cut of its existence, namely, conviction and execution together with his sons. It was such a disturbance in the context of the 80 curriculum in such a way that his actions politician and strategist qualities, achievements and its foundations have passed a background.

We can not say that was not pleasing Brancoveanu ideology, Propaganda - in any case, did posthumous career of Michael the Brave or Stephen the Great - but nor has it been on the homage selection grids and annual commemorations. It seems that service historians have considered to be appropriate to reveal too much of his reign Brancoveanu backstage. Example of his death weighed heavier in hand than the achievements of life, and from this point of view Propaganda exploited more pain than glory and riches example.

Studiile istorice presupun reconstituirea personalităților din trecut iar din această perspectivă se procedează prin coroborarea mai multor surse, fie ele oficiale, izvoare, materiale, dar și cronici ale contemporanilor referitoare la personalitățile în cauză. Faptele timpului care s-au petrecut, oamenii, fie ei împărați, regi, principii sau simpli țărani aparțin unui ev eminent și dispărut. Rămâne însă pentru urmași amintirea lor, evocarea lor sau ceea ce specialiștii numesc generic discursul istoric.

Acest discurs care ne rămâne și pe care îl supunem analizelor alături de alte surse atunci când evocăm un personaj din trecut, este și el condiționat de emitenții săi – istoricii – cei ce scriu despre trecut, dar care au o anumită orientare politică, o anumită formație intelectuală, diverse interese, convingeri și pasiuni. Prin urmare, discursurile istorice referitoare la unul și același personaj istoric comportă diferențe de-a lungul secolelor și uneori chiar modificări radicale în termen foarte scurt. Altfel spus - această calitate a studiului istoric - de a recrea lumi, evenimente și oameni prin prisma documentelor - este tributară de cele mai multe ori ideologiilor, fie ele contemporane momentului sau celor ce succed evenimentelor. Diferența dintre adevărul aritmetic și cel istoric este că în istorie, 2×2 poate fi egal cu 16 (pentru a-l parafraza pe Stalin). Celebrii butade a lui Cicero referitoare la adevărul istoric - „*Istoria să nu-și plece urechea la falsuri și nici să fie surdă la adevăr*” - i se poate răspunde cu întrebarea sceptică a lui Pilat „*Ce este adevărul?*”. Faptul că istoria este scrisă de învingători (*the boss is always right*) nu este altceva decât o axiomă dar tot o axiomă este și faptul că până la urmă adevărul iese la iveală, chiar dacă, pentru câteva clipe la scara istoriei, a fost nevoit să sufere.

Nimic și nimeni nu se poate sustrage deformărilor operate de curentele politice sau filosofice pe care faptele istorice le comportă de-a lungul secolelor. Este și cazul domnitorului Constantin Brâncoveanu - subiectului prezentului studiu, care de-a lungul perioadei comuniste a fost creionat în maniere diferite în cuprinsul textelor istorice, în perfect acord cu tendințele propagandei și cu orientările diferitelor faze ale comunismului românesc. De la „*Brâncovene Constantin, / Boier vechi și*

---

¹ Christina Koulouri, *Introduction la Clio in the Balkans. The Politics of history education*, edited by Christina Koulouri, Thessaloniki, 2002, p. 15.

domn creștin..."² trecând apoi prin la tezele rolleriene care îl includeau pe domnitor în marea masă a „boierimii trădătoare”³ ce trebuia neapărat condamnată cu vehemență și până în momentul național-comunismului când personalitățile istorice sunt iar repuse în scenă și obligate a susține postum proiectul ideologic al propagandei, Constantin Brâncoveanu comportă ca și alți conducători toate modificările de nuanță ale discursului istoric.

Câmpul de cercetare pe care îl supunem analizei este format din manualele și publicațiile periodice pentru copii din timpul regimului comunist, în conținutul căruia voi evidenția maniera în care o personalitate istorică – Constantin Brâncoveanu, domnitor al Țării Românești (1688-1714) – a fost promovată și descrisă, apreciată sau blamată și a beneficiat de o anumită atenție din partea autorilor de curricule și a redactorilor sau dimpotrivă.

Ca imagine, despre Brâncoveanu știm că a fost unul dintre liderii care au încercat să păstreze un anumit echilibru între puterile vremii, așa cum menționează și sursele – domnitorul „cultivă relațiile cu austriei și cu potențaii creștini, întreținând cu ei intimă corespondență și informându-i de planurile turcilor. În acest scop el ținea la Constantinopol doi dintre cei mai fideli boieri, afară de alți partizani, cari-l costau sumi considerabile”⁴ întru-cât suntem informați că „Valahia e situată între două împărății cu care formează o balanță: Principele trebuie să ducă o politică de echilibru. Plecând balanța peste îndatoririle stricte către turci, riscă pericolul de a pierde țara și libertatea dinspre partea nemțească (...) în schimb, aplecând-o spre nemți sau alte puteri creștine, va pierde domnia și viața dinspre partea turcilor”⁵. Dată fiind această calitate a domnitorului de a fi un bun politician și strateg și de a alege să-și arbitreze singur conduita domniei, atât istoricii cât și autorii de manuale și la rândul lor redactorii de reviste au exploatat la maxim pe această trăsătură. Din acest punct de vedere autorii l-au impus în ochii copiilor ca fiind un exemplu din care se pot trage o serie de învățăminte: era un bun politician, iscusit, dovedea istețime, cunoștea valorile și nevoile neamului său – calități ce îl recomandau și îl făceau subiectul unor lecții sau articole. În același timp însă, sfârșitul zguduitor de care a avut parte familia brâncovenească a fost și el la rândul său subiectul unor

---

² *Poezii populare ale românilor adunate și întocmite de Vasile Alecsandri*; ediție îngrijită, studiu introductiv, note, variante de Gheorghe Vrabie, București, 1965. Sunt diferite variante ale baladei.

³ *Limba română și Istoria României. Manual unic pentru clasa a III a elementară*, (sub conducerea lui Mihail Roller), Editura de Stat, București, 1948, p. 390.

⁴ Anton Maria del Chiaro Fiorentino, *Revoluțiile Valahiei*, traducere S. Cris-Cristian după textul reeditat de Nicolae Iorga, Iași, 1929, p. 39 (în continuare *Revoluțiile...*).

⁵ *Ibidem*, pp. 39-40.

lecturi pline de învățăminte pentru copii, și aducea în prim plan ideea conform căreia Brâncoveanu nu și-a trădat neamul și țara sa, nu a pactizat cu dușmanul (în cazul de față Imperiul otoman), ba mai mult a preferat moartea propriei familii în exclusivitate decât să facă orice fel de concesie pentru a se salva. Desigur, se omite alternativa aflată în vigoare în cutuma otomană, aceea de a se converti la islam în dauna creștinismului – convertire care ar fi salvat viața lui și a fiilor lui. Pentru modelatorii de sorginte comunistă a trecutului românesc valorile creștine și credința în Iisus și înviere erau lucruri ce nu trebuiau menționate ba chiar șterse cu buretele.

Aceste două idei – abilitatea politică precum și curajul și lipsa trădării în fața morții – au fost trăsăturile pe care s-a conturat portretul lui Constantin Brâncoveanu de-a lungul parcursului său comunist în curriculele școlare. Vom analiza pe scurt exemplificând ponderea pe care au avut-o fiecare dintre faptele sale recomandabile și concluziile de care avea nevoie să se servească propaganda pentru a-și justifica proiectul politic sprijinindu-se pe cariera unei personalități istorice.

Dacă în perioada sovietizării făcea parte din „*boierimea exploataoare*”, „*putredă*”, „*descompusă*”, care lua gloria și mai ales banii marilor mase – țaranii, „*țăranimea muncitoare*” – pentru a-și satisface propriile interese, cu timpul, odată cu destinderea comunistă și glisarea către dictatura personală a lui Ceaușescu, Brâncoveanu (folosind un termen la modă) „este reevaluat”, devenind un iscusit domnitor, bun politician, strateg, erou și chiar martir.

Merită amintit aici un anumit aspect: desigur este cunoscut faptul că noul regim comunist nu avea încredere în vechea intelectualitate de sorginte burgheză, monarhistă, oricum, nu comunistă – indiferent dacă un intelectual făcuse sau nu făcuse politică, structura sa intelectuală și pregătirea sa în școala burgheză nefiind în concordanță cu cerințele *luptei de clasă*, mai ales în condițiile „*ascuțirii*” acestora „*zi de zi, ceas de ceas*” și a prezenței „*imperialismului american*” al anilor ‘50, ceea ce necesita prezența unei intelectualități de *origine sănătoasă* – noua intelectualitate s-a dovedit complet nepregătită în a elabora unele lucrări științifice sau pentru publicul larg, care să-l aibă în centru pe Constantin Brâncoveanu. Practic, un Mihail Roller, micul dictator al istoriografiei românești, nu a avut habar de istoria românilor în perioada lui Brâncoveanu, cu atât mai puțin de documente științifice – deși nici n-ar fi avut nevoie de acestea. De ce spunem asta? Pentru că în situația când cauți cu lumânarea dovezi ale „*exploatării omului de către om*” și a *luptei de clasă*, a scăpa din vedere cronică lui Radu Popescu (cronică obligatorie pentru studenții de anul I, ea fiind temă de studiu inclusiv pentru elevii de liceu, măcar pentru

imaginea lui Mihai Viteazul – însuși George Coșbuc inspirându-se din ea în descrierea bătăliei de la Călugăreni din poezia *Pașa Hasan*) este o gravă eroare - dacă este să ne referim la modul de gândire al factorilor de decizie comuniști și să ne exprimăm în termenii și spiritul acestora - greu putându-se face distincție între deficiență intelectuală și sabotaj (termen atât de plăcut organelor securității statului comunist și folosit invariabil în rechizitoriile proceselor comuniste, cele cu sentințe stabilite dinainte. Istoriografia comunistă a anilor '50 (perioada cea mai aspră - cu canal, cu pușcării, cu naționalizare și colectivizare, cu reeducări ale intelectualilor aparținând *claselor exploatare*, puși să învețe *teoria cosorului lui Moceanu* și transformări rapid în *oameni ai muncii* în uzine și pe ogoare) ar fi avut o foarte bună pâine de mâncat în lucrări științifice dacă tot se mergea pe linia asupririi poporului – cazul de față, de către Brâncoveanu cu biruri „*pentru binele casii lui*”⁶ - sau a teoriei evoluționiste a cursului istoriei – perioade mai puțin fericite: gradual - sclavagism, feudalism, capitalism, ultima fiind Epoca de Aur, comunismul - prin urmare, fiind nevoie de *substanță de contrast* atunci când se fac studii comparative, indispensabile pentru perceperea „*raiului pe pământ*”⁷. Un document care ar fi venit mânășă puterii comuniste în ceea ce privește asuprirea poporului de către Brâncoveanu dar nefolosit de către istoricii comuniști ai lui Roller este hrisovul pentru oprirea văcăritului⁸, emis de noul domn Ștefan Cantacuzino imediat după preluarea tronului în urma mazilirii lui

---

⁶ Cronicarul Radu Popescu - dușman al lui Brâncoveanu, a și complotat împotriva lui fiind închis pentru asta (cf. Radu Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu voievod*, în *Croniclele medievale ale României* ed. critică de Aurora Ilieș, București, 1970, p. 216), deși *hiclenia* se pedepsea cu ștreangul, fără alte discuții, potrivit Legii aflate atunci în vigoare - îl acuza pe Brâncoveanu că „*nici o bunătate sufletescă n-a arătat*”, (asta după ce l-a iertat de ștreang) că avea o „*lăcomie peste măsură*” și că a mărit haraciul către turci „*pentru binele casii lui [...] de blestemă săracii de acest greu și vor blestema în veaci*”, afirmație total irelevantă, venită de la un dușman (și acesta lipsit de *fair-play* - după ce ți-a lăsat viața s-ar cuveni să taci) și în contradicție cu alte poziții ale altor cronicari și călători străini sau cu informații din alte surse documentare, cf. Radu Popescu vornicul *Istoriile domnilor Țării Românești*, în *Croniclele medievale ale României*, ed. critică de C. Grecescu, București, 1963, p. 206 (în continuare *Istoriile...*).

⁷ „*Creștinul... își imaginează un viitor mai bun pentru om... sub forma bucuriei cerești... Noi, pe de altă parte, vom aduce raiul pe pământ*” - Moses Hess, *O mărturie de credință comunistă*, 1846, cf. Joshua Muravchik, *Raiul pe pământ. Mărirea și decăderea socialismului*, Timișoara, 2004, p. 5.

⁸ În realitate au fost două hrisoave, dintre care unul datat 1 aprilie 1714, scris în limba greacă (DANIC, *Colecția Documente Diplomatice*, nr. 10; lb. greacă) și altul datat 4 mai 1714 scris în română cu caractere chirilice (DANIC, *Colecția Suluri*, I/12) - noi ne referim la cel în slove chirilice. Ambele documente au fost republicate recent în albumul de documente *Din patrimoniul arhivelor naționale*, coord. Marcel Dumitru Ciucă, București, 2006, pp. 70-74 (fotografii impecabile, scrisul se înțelege perfect).

Brâncoveanu și principalul artizan al detronării, alături de ilustrul său tată stolnicul Constantin Cantacuzino - hrisov publicat de Iorga⁹, nu era un secret, îl știa toată lumea (toată lumea științifică, desigur). În ceea ce privește limbajul documentului, acesta este de un înalt nivel propagandistic, în textul acestuia menționându-se că din cauza celui care l-a „scos” (instituit) (Constantin Brâncoveanu) lipsea „cu această nemilostivire și laptele pruncilor celor mici cu care să hrăniia”, (referitor la dragostea noului domn față de copii, nu avem cum să nu ne gândim imediat la episodul decapitării unui copil în fața părintelui său). Tot pentru propagandă, acest hrisov „s-a citit în vileag, făcându-se sobor mare la mitropolie”¹⁰. Imaginea ce se desprinde din textul chirilic este apocaliptică – cu populația fugind să se ascundă „în munți, alții în peșteri, alții în păduri, alții în stufuri, alții prin găurile pământului, împreună cu muierile și cu copiii lor” și mor acolo „neavând cu ce sătura nesățioasa lăcomie a nemilostivului domn”. De aici, spune hrisovul-pamflet, „urgia lui Dumnezeu cea dreaptă spre izbânda asupra nedireptului” pe care „l-a surpat de pe scaun și fără de nădejde l-au pogorât, ca pe un vrăjmaș al săracilor și al patriei”. Limbajul hrisovului stă sub semnul dușmăniei dintre cantacuzini și brâncoveni, cantacuzinii fiind direct interesați „să nu scape nici Costandin vodă nici feciorii lui vii”¹¹. Toate aceste lucruri nu sunt deloc în concordanță cu informațiile lui Anton Maria dell Chiaro (ideea cu jumulitul găinii fără țipete) și în al doilea rând sunt combătute vehement de cronicarul Radu Popescu care menționează cu lux de amănunte toată lucrătura de culise pentru detronarea lui Brâncoveanu, întărind acestea sub jurământ: „... că noi cu ochii noștri le-am văzut și cu mâinile noastre le-am pipăit”¹². Revenind la limbajul folosit în hrisov, acesta lăsa mult în

---

⁹ Nicolae Iorga îl publică în *Studii și documente*, III, pp. 94-6, preluat și comentat de același autor în *Istoria Românilor*, vol VII, *Reformatorii*, București, 1938, p. 27, nota 4 - dar îl datează 4 martie 1714, Iorga greșind datarea și făcând inclusiv comentarii „e curioasă data... când Brâncoveanu era încă domn” (martie!). Greșeala lui Iorga vine de la modul în care a fost scrisă de către grămatic data „4 Ma” (lipsind „i-ul”) care este Mai și nu Martie (Martie prescurtat scriindu-se de regulă Mar sau Mr iar nu Ma). Desigur, cum debitul lui Iorga în scris depășea cel al Amazonului în tone apă/secundă, este scuzabilă o greșeală la cele peste 25 000 studii publicate.

¹⁰ Radu Popescu, *Istoriile ...*, p. 215.

¹¹ *Ibidem*, p. 208.

¹² *Ibidem*, p. 214. Cronicarul - deși dușman al lui Brâncoveanu era și mai dușman al cantacuzinilor - nu se poate stăpâni să nu menționeze „patima” [...] „de a-l stinge pe Costandin vodă”, așa de aprinsă „că limbă dă om nu poate povesti [...] de strângea oameni du pân sate și eșiiea oamenii înaintea hasichiului de să văeta de Costandin vodă că i-au sărăcit și i-au pustit și altele ce-i învățase să zică” (Radu Popescu, *Istoriile...*, p. 208) - exact ca-n hrisovul cu pricina. Trebuie menționat faptul că văcăritul ca bir nu afecta decât într-o mică măsură și doar tangențial birnicii obișnuiți - „sărăcimea” din hrisov, cei afectați direct fiind în

urmă limbajul de lemn al proceselor staliniste din România anilor '50: „Laptele de la gura pruncilor”, „nesățioasa lăcomie a nemilostivului domn” și mai ales „vrăjmaș al săracilor și al patriei” toate acestea ar fi venit mănășă aceluia care ar fi dorit demonstrarea exploatarei omului de către om în perioada lui Brâncoveanu. Nu credem ca nementiunea acestora sau omiterea lor cu bună știință să se fi făcut în urma unei hotărâri prestabilite și nici nu-i suspectăm pe ciracii lui Roller ca având înclinații către un principe creștin, martirizat pentru Cristos. De asemenea, nu credem ca aceiași ciraci ai lui Roller să fi cunoscut motivația care a stat la baza instituirii văcăritului și care este dată în Anatefter: „[...] Că pentru multe păsuri<i> ce au căzut asupra țării, n-am putut găsi altă dajdie mai cu dreptate și să iasă și sumă de bani ca să putem face trebile și poruncile ce-am socotit, că la această dajdie cine are mult dă mai mult, cine are puțin dă și mai puțin și ajută cu toții după putință”¹³. Curat, măsură socială, numai bună pentru propagandă socialistă. Roller-iștii nu pomenesc nici de una nici de alta.

Ulterior în perioada lui Ceaușescu, perioadă în care s-a produs așa zisul „dezgheț” dintre conducerea proletară și intelectualii¹⁴,

---

realitate deținătorii de cirezi de vite mari (mânăstirile și boierii), cu alte cuvinte *clasele exploatatoare* - v. nota următoare

¹³ Anatefterul, *Condica de porunci a vistieriei lui Constantin Brâncoveanu*, doc. 179, publicat de Dinu C. Giurescu, în *Studii și Materiale de Istorie Medie*, nr. V, 1962, p. 84. Desigur că violența de limbaj din hrisovul-pamflet referitoare la instituirea văcăritului trebuie pusă în mod direct pe seama faptului că afectați de acest bir au fost boierii și că vodă Ștefan Cantacuzino căuta să și-i apropie prin interzicerea văcăritului - aceasta, în paralel cu ura personală față de Brâncoveanu.

¹⁴ Plenara CC al PCR cu intelectualii, din mai 1968 la care Ceaușescu a declarat: „am făcut primul pas pentru repararea greșelilor” și plenara CC al PCR din martie 1968 în care Ceaușescu a avut următorul discurs, ce avea darul de a putea fi adoptat în toate sferile vieții sociale: „Nimeni nu poate pretinde că deține monopolul adevărului absolut în privința dezvoltării vieții sociale și nimeni nu poate pretinde că are ultimul cuvânt în domeniul practicii, precum și în gândirea socială și filosofică”. Din păcate discursul viza exclusiv „indicațiile” venite de la Moscova din partea „fratelui mai mare de la răsărit” de la care „am copiat mecanic metode și forme de muncă” (va sublinia Ceaușescu la Bratislava în 16 august 1968). Aceste luări de poziție s-au tradus și printr-o „mână liberă” acordată desigur în mod controlat, în ceea ce privește măsurile cu caracter științific; intelectualilor cerându-li-se „să nu manifeste nici cea mai mică temere sau rezervoă în dezbaterile publice cu privire la politica internă” (cf. Dennis Deletant, *România sub regimul comunist*, București, 1997, p. 135 - încă o dovadă a faptului că temerea exista de vreme ce a fost necesar acest îndemn). Toate acestea nu erau decât în teorie pentru că în realitate singurii intelectuali care au putut participa la „dezbaterile publice cu privire la politica internă” au fost cei care dădeau cele mai clare dovezi de loialitate față de „mult iubitul conducător” și nici unul dintre aceștia nu i-a contestat vreodată lui Ceaușescu „monopolul adevărului absolut”. Mai pe larg și *P.C.R și intelectualii în primii ani ai regimului Ceaușescu (1965-1972)*, ediție de documente elaborată de Alina Pavelescu și Laura Dumitriu, București, 2007. Acest „dezgheț”, această

interesul pentru aflarea unor domni „exploatatori” s-a pierdut, primând acum cel al „diplomaților destoinici” și al „bunilor gospodari”, direcția de urmat a istoriografiei fiind cea naționalistă, cu încercări de reevaluare/recuperare a personalităților istorice care mai înainte fuseseră fie ignorate (un Nicolae Iorga de pildă și rolul său în înfăptuirea României Mari, chestiune delicată dacă avem în vedere Basarabia), fie condamnate (mareșalul Antonescu de pildă, cu o încercare de reevaluare oarecum timidă prin intermediul unei inițiative, chipurile „private” a lui Marin Preda în *Delirul*, (conducerea de partid și de stat nu trebuia să aibă nici o legătură cu așa ceva) unde mareșalul (un naționalist la urma urmei, ca și noua orientare a comuniștilor români din noua generație, alta decât cea dejistă) este văzut într-o poziție mai umană, în care avea și el problemele lui, în care pune ferm pe tapet problema Nordului Transilvaniei în fața lui Hitler, (politică asemănătoare cu cea a lui Ceaușescu față de Moscova, chiar dacă nu se pomenea chestiunea Basarabiei) oricum, nu atât de negativă ca în rechizitoriul așa zisului proces al marii trădări naționale¹⁵.

În ceea ce privește personalitatea lui Brâncoveanu, spre deosebire de perioada Dej - unde principele fusese ignorat de ignoranții aflați la conducerea instituțiilor care dirijau modelarea istoriei românilor și trasau liniile directoare (în limbaj automobilistic *linii continue*, a căror încălcare se pedepsea cu retragerea carnetului... de partid - extrem de grav) - perioada Ceaușescu l-a pus pe Brâncoveanu într-o neașteptată poziție, chiar dacă aceasta nu s-a făcut observabilă în manualele școlare¹⁶. Ca și în perioada Dej, nici o vorbă de moarte de martir, de bun creștin sau de ctitor de biserici. Nici măcar de sprijinitor al bisericii ortodoxe de la Alba

---

ameliorare a relațiilor dintre *conducerea de partid și de stat* și intelectuali nu era decât praf în ochi și o modalitate de a evita și preîntâmpina din fașă crearea unei opoziții intelectuale, asemeni celor din Cehoslovacia, Ungaria sau Polonia.

¹⁵ Ghilimelele de la „private” ne aparțin. *Delirul* lui Marin Preda a fost un roman comandat de *conducerea de partid și de stat*, el încheindu-se brusc în momentul când liderii de partid și-au dat seama că urma să se treacă la condamnarea mareșalului Antonescu ca și a lui Maniu și Brătianu, autorii înfăptuirii (alături de alții) României Mari (era prea devreme pentru o astfel de recunoaștere). Marin Preda (ca și alți scriitori ai perioadei: Zaharia Stancu, George Călinescu sau Eugen Barbu - altminteri, scriitori de primă mână) a lucrat romanul la comandă politică.

¹⁶ Pentru optică cf. N. Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol XIV, București, 1977, p. 322. În viziunea semnatarului, Brâncoveanu se numără printre „eroii neamului” care „au asigurat progresul economico-social al țării” (desigur, includerea lui Brâncoveanu printre eroii neamului nu se datorează semnatarului, acesta dorind totuși să se regăsească în înaintașul său în ceea ce privește modul „strălucit” în care manageria plata datoriilor externe ale țării tot la fel de strălucit cum Brâncoveanu manageria plata haraciului).

Iulia, care se afla „ca o corabie în mijlocul unei mări turburate”, prigonită de noua stăpânire habsburgică fie prin forță (biserici sătești incendiate), fie prin înființarea bisericii greco-catolice, lovitură directă dată bisericii ortodoxe ardeleni și a clerului ortodox român, silit pentru supraviețuire să treacă la papă. Poziția ostilă, dură a autorităților comuniste dejstocaușiste (indiferent de secretarul general aflat la conducere) vis-a vis de biserica greco-catolică nu a avut nici un efect asupra personalității lui Brâncoveanu și a protestelor acestuia asupra politicii confesionale habsburgice din Transilvania – știm desigur cum Brâncoveanu îl numea *Satanasie* pe noul mitropolit greco-catolic Atanasie Anghel (altminteri, *fiul popii din Căpâlna*, personaj ridicat de jos, numit mitropolit cu ignoranța tuturor normelor și cutumelor, tocmai pentru a fi obedient - coadă de topor habsburgo-iezuită). O oarecare notă pozitivă în ceea ce privește construcțiile cu caracter laic (palatul de la Mogoșoaia, curtea domnească din Târgoviște și altele) subliniindu-se stilul brâncovenesc (care n-are legătură directă cu persoana principelui ci cu perioada sa, el fiind cel mai important principe al perioadei), poate și datorită faptului că *primul constructor al țării* (Nicolae Ceaușescu) dorea așezarea pe temelii noi a societății românești¹⁷.

Începând cu introducerea manualelor unice din anii sovietizării României și până la sfârșitul regimului comunist, manualele au comportat numeroase modificări, unele doar de nuanță, altele mai consistente, sensibile însă la politica regimului și la mesajul ideologic ce trebuia transmis. Se impun a fi menționate pe scurt principalele momente și schimbări din cadrul lor, mai ales la nivelul celor de limba română și istorie, de departe cele mai politizate și mai încărcate de material propagandistic.

Absența sau prezența unor personalități din paginile destinate copiilor nu a fost niciodată întâmplătoare întrucât ambele s-au racordat principiilor ideologice ale propagandei. Manualele la care vom face referință sunt cele de istorie și de limba română pentru clasele primare și gimnaziu, iar periodicele sunt reprezentate de „*Scânteia Pionierului*” „*Pionierul*”, „*Cravata Roșie*”, „*Licurici*”, „*Cutezătorii*”, „*Luminița*”, etc

---

¹⁷ Epoca brâncovenească a fost comparată de istoriografia italiană (*mutatis-mutandis*) cu Renașterea italiană, cf. Mario Ruffini, *L'influenza italiana in Valacchia nell'epoca di Costantin-Vodă Brâncoveanu (1688-1714)*, Milano, 1933, p. 27. Nici o grijă, Ceaușescu va excela în demolarea lăcașelor brâncovenești bucureștene, laice sau de cult, începând cu Spitalul Brâncovenesc și Mănăstirile Văcărești și Cotroceni în vastul program de reconstrucție a Bucureștilor și de schimbare a societății bucureștene în conformitate cu normele comuniste (eliminarea proprietății private și mutarea foștilor proprietari la bloc tocmai pentru ștergerea memoriei colective). Istoria trebuia să înceapă cu el.

După intrarea României în sfera de influență sovietică, istoria – alături de toate celelalte paliere ale culturii (filosofia, literatura, arta, etc), au fost reformulate după concepțiile și interesele liderilor de la Kremlin. Nimic din trecutul cultural nu a fost lăsat la voia întâmplării, istoricii de serviciu ai Secției de Propaganda și Agitație a PCR au inițiat un dezastruos proiect de rescriere a discursului trecutului după doleanțele *fratelui mai mare* de la Răsărit.

În acord cu proiectul de sovietizare a fost elaborată o nouă Lege a învățământului, care a instituit Manuale oficiale în acord cu tendințele regimului comunist. În urma acestei *Legi a învățământului din 1948* toate manualele școlare au devenit unice, în consecință orice altă alternativă a curriculei era practic inexistentă. Discursul era și el unic, concis, și chiar vehement și resentimentar în anii sovietizării. La rândul lor autorii (colectivul redacțional) manifestau o profundă atitudine antagonică față de tot trecutul educativ și mai ales față de „*manualele burgheze*”, pretinzând că ei sunt cei ce pun în lumină pentru prima dată „adevărul.”

Manualele de istorie, de departe cele ce răspundeau primele comenzilor politicului, aveau la bază tezele istoricului Mihail Roller și cel puțin până la începutul dezghețului post-stalinist au fost puternic impregnate de spiritul internaționalist.

Cum nu se putea ca un pionier să nu își cunoască și să nu își respecte istoria țării și trecutul de luptă revoluționară al poporului (cu atât mai mult cu cât îi flutura la gât steagul partidului), studiul și importanța acordată istoriei ca disciplină avea să ocupe un loc aparte în cadrul pionieriei. Ideea de istorie, și în mod special de istorie contemporană avea să capete o conotație specifică sub forma educației patriotice – un soi de hibrid ce se dorea o adeziune afectivă față de prezent prin glorificarea trecutului. Trecutul și victoriile din trecut justificau și legitimau prin transfer ideologic prezentul, comunismul, altfel spus pionierii își iubeau patria, țara, iubind și cunoscând trecutul acesteia (cu singurele amendamente că iubirea de țară și de partid în comunism reprezentau un imperativ categoric iar istoria ce se dorea a fi cunoscută de către pionieri constituia doar un discurs anume, puternic ideologizat despre trecutul țării, susceptibil de a conferi partidului rolul de punct terminus al devenirii istorice).

Cum era și firesc în această perioadă selecția care s-a operat la nivelul momentelor și personalităților propuse spre a fi popularizate prin intermediul literaturii cu subiect istoric pentru copii a urmărit îndeaproape linia istoriografiei oficiale. A existat practic un discurs de colaborare cu cel oficial, politic, trecutul fiind văzut în acest caz ca mijloc legitimant, ca instrument al puterii. În plus, este caracteristic pentru

literatura cu subiect istoric de a lăsa să se întrevadă un mesaj subtextual moralizator sau politic cu scopul perceperii sale de către cititor. „În țările socialiste, literatura pentru copii este o armă puternică în educarea viitorilor constructori ai comunismului. Ea este o chemare la luptă pentru o viață mai bună și mai dreaptă, ea ridică un imn muncii creatoare, eroismului și înțelepciunii omenеști. De aici și imensul ei rol educativ.”¹⁸

În această perioadă, atât editurile Politică, Pentru Literatură și Artă a R.P.R., Cartea Rusă, cât și cea a Tineretului iar mai târziu Ion Creangă au difuzat publicații cu caracter istoric pentru copii care la rândul lor se găseau în formă de rezumat în curricula manualelor școlare sau în reviste, însă nici una nu a emis vreo publicație referitoare la Constantin Brâncoveanu. Principele a fost inclus în marea tagmă a boierilor exploataatori, iar numele său nu a fost vehiculat nicăieri. Posibil (amintim ca o eventuală variantă) chiar să fi fost în imposibilitatea de a fi descoperit, atâta vreme cât valorile creștine, fie nu însemnau nimic pentru oamenii condeiului, fie, din precauție, evitau astfel de subiecte.

Primau mai ales personalitățile istorice revoluționare care au condus masele și i-au instigat la luptă și schimbare de tipul – Vladimirescu și Bălcescu – sau cele cu profunde legături cu Rusia¹⁹ cum este exemplul lui Dimitrie Cantemir, care câștigă un nesperat teren postum în presa pentru copii și în manuale. Despre Brâncoveanu în manuale, nici un rând specific, fiind tratat – cel puțin în manualul lui Roller – doar într-o lecție sintetică referitoare la Țara Românească la sfârșitul secolului al XVII-lea și nimic altceva²⁰. Mai mult decât atât, dată fiind rivalitatea și relațiile politice relativ încordate dintre Constantin Brâncoveanu și preferatul fazei staliniste Dimitrie Cantemir, nici nu avea

---

¹⁸ Ilie Stanciu, *Literatura pentru copii și îndrumarea lecturii copiilor*, Ed. de Stat pentru Imprimare și Publicații, București, 1957, p.10.

¹⁹ În perioada Dej s-a trecut, de către o parte însemnată a istoriografiei românești, la scoaterea în evidență a rolului salutar al Rusiei în dezvoltarea economiei românești, începând cu tratatul de la Kuciuk Kainargi (1774), cf. pentru mai multe informații referitoare la istoriografia acestei probleme Bogdan Murgescu, *Avatarurile unui concept: monopolul comercial otoman asupra Țărilor Române*, în, *Revista istorică*. Tom I, nr 9-10/[s.a.], p. 836. Imaginea deosebit de proastă pe care a căpătat-o Brâncoveanu în ochii lui Petru cel Mare după Stănilești („luda” și „trădător”, cf. *Jurnalul lui Petru cel Mare*, în *Călători străini despre Țările Române*, volumul VIII, îngrijit de Maria Holban, M.M Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, 1983, p. 565 – în continuare *Călători străini...*) ar fi putut fi folosită de către unii istorici pro-sovietici, fie și numai din pur oportunism. Desigur, acuzațiile lui Petru cel Mare aduse lui Brâncoveanu aveau ca scop justificarea eșecului întregii campanii de la Prut, aruncând în mod nedemn și total inegalant vina înfrângerii asupra principelui român.

²⁰ *Limba română și Istoria României. Manual unic pentru clasa a III a elementară*, (sub conducerea lui Mihail Roller), Editura de Stat, București, 1948, pp. 402-404.

cum să fie pus într-o lumină pozitivă cel dintâi. Chiar în contextul scrierilor lui Cantemir se reflectă această suspiciune reciprocă, deci benefică pentru moment a fost ocultarea domnitorului român. Cu atât mai puțin conta în acest moment de profund ateism calitatea de ctitor a lui Brâncoveanu, care nici măcar nu este amintită undeva. În ceea ce privește poziția lui Dimitrie Cantemir în istoriografia comunistă a anilor '50 vis a-vis de Brâncoveanu, Petru cel Mare, otomani și campania de la Prut a rușilor (campanie ce trebuie încadrată în contextul mai larg al războiului rușilor cu otomanii, tătarii – campaniile rusești de cucerire a Azovului și de ieșire la Marea Neagră – și suedezii – Carol XII se afla la Tighina după victoria rușilor de la Poltava cu 2 ani înainte și apoi după *calabalâcul de la Tighina*, în capitala otomană) ea este destul de fragilă, acțiunea sa de alăturare la cauza rusească neavând sprijinul întregului sfat domnesc moldovenesc, părând mai degrabă rodul unei inițiative individuale a sa (indiferent dacă societatea moldovenească aplauda o astfel de acțiune²¹) decât rodul unei acțiuni cumpănite, în care să fie analizate la rece șansele de câștig imediat și pe termen mediu și lung – așa cum dealtfel a făcut foarte bine Constantin Brâncoveanu²² – domn

---

²¹ Bogdan Murgescu, *Factorul popular în lupta antiotomană a Țărilor Române. Un studiu de caz - 1711*, în *Caietele Laboratorului de Studii Otomane*, nr. 1, 1990, pp. 153-164. În Moldova, chemarea lui Dimitrie Cantemir la lupta împotriva otomanilor a fost urmată imediat, 17.000 de moldoveni s-au înrolat în oastea țării, „[...] nu numai slujitorii, ce și ciobotarii, croitorii, blânarii, cârșmarii. Slugile boierești lăsa pre boierii săi și alerga să scrie la steaguri. Oaste de strânsură, din târg, mai mulți fără arme decât cu arme. Să făcuse pân' la 17 polcoanici și 170 rocministri cu steaguri în 15 dzile” – Ion Neculce, *Letopisețul ...*, p. 209. Furia maselor, s-a abătut și asupra negustorilor turci din Iași - oameni fără nici o vină, din care o parte au fost ascunși și salvați de partenerii de afaceri moldoveni: *Ibidem*, p. 206: „unii cu poroncă, alții fără poroncă, a tăie pre turci și a-i robi, unii în Iași, alții prin târguri, unde și-i afla prin toată țara. Și-i jăcuié de bani, de odoară, de cai, de boarfe, de boi, de oi, de miere, de cêră și de toate ce găsié. Iar băcăniile sta vărsate pre uliță, de era sătui și copiii. Stafide, smochine, alune era destule pre la toate babele. Iar pre care turci unii nu-i tăie, îi ducé, cu pieile, de-i da robi domniei. Iar pre unii să tãmpla de-i ascundé prietenii, care-i scãpa pãn' la prieteni. Care mai pe urmă mare folos au fost turcii acelor prieteni care-i ascunsese”.

²² „Rușii au crezut că vor înfrunța și înfrânge nebiruita putere a sultanului cu stacanele lor de vinars”, afirmă Cantemir că ar fi concluzionat Brâncoveanu după bătălia de la Stănilești, cf. Dimitrie Cantemir, *Scurtă povestire despre stârpirea familiilor lui Brâncoveanu și a Cantacuzinilor în Opere complete VI*, tom. II, ed. Virgil Cândea, București, 1996, p. 89. Citatul lui Cantemir, pus în gura lui Brâncoveanu poate conține și o parte de adevăr, în sensul că Petru cel Mare a subestimat armata otomană sau și-a supraestimat propriile forțe. Înformația este dată și de Ioan Lupaș în *Istoria unirii românilor*, București, 1993, p. 138, ceea ce conduce la ipoteza că domnul muntean nu fusese convins de capacitatea rușilor de a înfrânge armata otomană în acel moment – de aici și ezitățile condamnate de Cantemir (*op.cit.* p. 85). Sub această stare de reală dezamăgire, Brâncoveanu descria comandantului general al trupelor habsburgice din Transilvania, contele Stephan von Steinville, rezultatul războiului; în opinia sa, una din cauzele înfrângerii rusești fiind

mult mai experimentat decât omologul său moldovean, fie și dacă e să punem în balanță diferența anilor de domnie a celor doi. Dacă folosim etalonul comunist al *rolului maselor* și cel al *conducătorului*, pentru a analiza fiabilitatea acțiunii lui Cantemir, rezultatul e un dezastru pentru Moldova. Ca dealtfel însăși rezultatul acțiunii rusești, care, în ochii lui Petru cel Mare, era mai degrabă una de prospecțiune decât una de eliberare – campania rusească a fost pe muchie de cuțit de a se încheia cu un dezastru cu consecințe greu de prevăzut pentru ruși, prin capturarea lui Petru cel Mare – țarul aflându-se în încercuire în momentul tratativelor, turcii nefiind la curent că-l aveau în mână, Petru cel Mare umblând deghizat în simplu strelit pentru a nu fi recunoscut. Este dificil în atari situații ca vodă Cantemir (altminteri principe luminat) să fie „scos” și pus într-o lumină favorabilă, când el a încălcat cele mai elementare principii de conducere a unei țări.

Cu alte cuvinte, în perioada comunismului internaționalist românesc, Constantin Brâncoveanu a strălucit în textele pentru copii printr-o mare absență. În concepția lui Roller, istoria oficială, istoria „cea adevărată,” era în totală opoziție cu ceea ce scriseseră istoricii „burghezi”²³, era o istorie a maselor, a celor mulți și mai puțin a liderilor. Masele au stat la baza revoluțiilor și lor li se datorau marile schimbări.

---

manevra neinspirată a țarului Petru cel Mare, în situație de inferioritate, de a-și împărți armata prin atacarea Brăilei – P. Cernovodeanu, *În vâltoarea primejdiilor. Politica externă și diplomația promovate de Constantin Brâncoveanu*, București, 1997, p. 138, doc. 96. Cronicarul Ion Neculce menționează replica vornicului Iordache Ruset, adresată lui Dimitrie Cantemir, replică ce confirmă îndoiala lui Constantin Brâncoveanu relativă la rezultatul bătăliei: „Te-i can grăbit Măria Ta cu chieatul moscalilor. Să fi mai îngăduit Măria Ta pân' li s-ar fi văzut puterea cum le-a merge” (Ion Neculce, *O samă de cuvinte. Letopisețul Țării Moldovei*, ediție îngrijită de Anatol Vidrașcu și Dan Vidrașcu, București-Chișinău, 2003, p. 205.

²³ Menționăm modul în care figura lui Brâncoveanu era prezentată în școli în perioada de formare a statului național unitar român, cf. Mirela Luminița Murgescu, *Între „bunul creștin” și „bravul român”. Rolul școlii primare în constituirea identității naționale românești (1831-1878)*, Iași, 1999, pp. 194-195, amintim cântecele populare culese de Vasile Alecsandri și aura de martir a acestuia în mediile populare – domn care nu s-a lepădat de Cristos în fața morții lui și a copiilor lui - mai pe larg, *Cronici și povestiri versificate (sec. XVII-XVIII)* ed. Dan Simionescu, București, 1967, pp. 60-66 și I. Mușlea, *Studii de istorie literară și folclor*, Cluj, 1964, pp. 21-61; Cornelia Călin Bodea, *Imaginea turcilor în poezia populară narativă*, în *Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor «Constantin Brăiloiu»*, tom 7/1996, pp. 161-163: „- Brâncovene domn creștin/domn creștin și domn hain/Lasă-ți legea creștinească și de-te-n legea turcească/Copilașii să-ți trăiască” etc – mediile populare sunt deosebit de receptive la astfel de teme. După decembrie 1989, atitudinea sa demnă în fața morții și refuzul de a se lepăda de Cristos, în ciuda pierderii fiilor săi (episod ce amintea de biblicul martiriu al Macabeilor, uciși de sirieni în fața mamei lor pentru refuzul de a consuma carne de porc – încălcarea dogmelor religioase) ca și întreaga sa activitate în favoarea creștinătății aflate sub stăpânire musulmană, la care se adaugă imaginea din

În ceea ce privește istoriografia, începând cu 1955 poziția lui Roller a intrat într-un regres care de altfel s-a accentuat continuu până la moartea acestuia în 1958. Această situație a atras după sine o schimbare în ceea ce privea discursul oficial și în consecință și în cel din cadrul manualelor, care era practic construit după aceleași axe directoare. Prin urmare, începând cu anii '60 interesul a început să fie centrat mai degrabă pe lupta de clasă, pe figurile revoluționarilor și ilegalistilor români, și mai ales pe zburciunata istorie a partidului comunist. Treptat interesul se centrează pe perioada contemporană a istoriei, pe mișcarea comunistă, iar Evul Mediu și pre-modernismul cu ale lor cronici sunt minimalizate și doar în treacăt amintite. Categoriic nu mai sunt amintiți, față de perioada precedentă, nici măcar acei domnitori ai perioadei clasice românești de tipul Cantemir cu ale sale relații rusești, dat fiind dezghețul post-stalinist de acum. Istoria se centra pe contemporaneitate și își trăgea deocamdată resorturile și exemplele din gloriile ilegalistilor comuniști. Constantin Brâncoveanu – amintit tot în sinteze, singura sa legătură cu periodicele pare a fi atunci când sunt prezentate fel de fel de cititorii – mănăstiri, biserici, și în orice caz în articole de mică amploare²⁴.

Către 1964 s-a remarcat și în cadrul manualelor schimbarea de discurs survenită la nivel politic în urma celebrei *Declarații din aprilie*. Ulterior, în 1968 a fost emisă o nouă *Lege a învățământului*²⁵ în urma căreia vechile manuale au fost practic înlocuite. Schimbării de discurs i-a corespuns de această dată și o schimbare curriculară. Noile manuale nu difereau doar ca tematică și format, dar și ca dimensiune, număr de ilustrații și fotografii. Odată cu îndepărtarea treptată de URSS și aplecarea către valorile național-comunismului au apărut și modificările discursului istoriografic.

Aproape întreaga producție literară cu subiect istoric de după 1964 a fost marcată de regăsirea unor figurilor ilustre de domnitori. Tratați în manualele școlare din anii sovietizării ca exponenți ai exploatării feudale, erau acum priviți de oficialități ca veritabile exemple de eroism și spirit pedagogic. Dintre voievozii, o impresionantă carieră literară avea să facă Mihai Viteazul²⁶ – devenind în timp figură

---

mediile populare, toate acestea au fost recunoscute de Biserica Ortodoxă Română prin sanctificarea sa.

²⁴ *Popas turistic*, în revista în „*Cravata Roșie*”, Nr.4/1966, p.15.

²⁵ Prin noua *Lege a învățământului din data de 3 mai 1968* se asigura revenirea la vechile tradiții de dinainte de 1948 cu încorporarea ultimelor modificări ale pedagogiei europene.

²⁶ În ciuda „*legăturii*”, chestiune care potrivit perceptelor comuniste nu-l califica deloc la o astfel de poziție. Unirea de la 1600 ștergea însă prin însemnătatea ei orice alt element neconcordanț. *Legătura lui Mihai* are totuși o explicație, inclusiv prin prisma perceptelor comuniste: ea s-a făcut „*din rațiuni superioare*”.

prevestitoare a marelui destin al adevăratului erou de epopee națională, Nicolae Ceaușescu - și ca luptă antiotomană Ștefan cel Mare. Brâncoveanu, deocamdată, nu este încă remarcabil în textele școlare și nu i se acordă încă vreo lectură anume referitoare la momente excepționale din viața sa.

În acest context al liberalismului promovat de declarația dejistă mai concret către sfârșitul anului 1967, discursul istoric din cadrul articolelor pune acum un accent deosebit pe momentele de unire ale românilor, pe ideile naționale, pe locurile memoriei unde fuseseră închiși sau au activat cei mai curajoși fii ai partidului, pe cel de-al doilea război mondial cu mențiunea că momentul 23 august devenise o victorie exclusivă a poporului și partidului și nu în ultimul rând pe frumusețile patriei (existând chiar un ciclu de articole referitoare la vechimea și frumusețea unor mănăstiri din Bucovina)²⁷. Este momentul în care iese la rampă în periodicele pentru copii numele lui Brâncoveanu - și asta în primul rând cititorilor sale ce atrăgeau după sine și câteva rânduri despre ilustrul domnitor pre-modern. Se situează deocamdată ca fiind cititor, iubitor de frumos și de cultură și păstrător de pace, luptător împotriva turcilor (deși nu e cazul la Brâncoveanu de luptător împotriva Semilunii, dar trebuia să se sublinieze că lupta *de veacuri* împotriva asupririi otomane nu a încetat - de la Mihai Viteazul la Tudor Vladimirescu fiind o perioadă rămasă neacoperită, mult prea mare - 200 de ani - pentru a fi tolerată²⁸).

Manualele în continuare însă nu-i acordă privilegiul unor pagini ci este în continuare amintit în contextul unor sinteze despre Țara Românească implicată în lupta antiotomană. Nici măcar curricular nu i

---

²⁷ Tita Chiper, *Săgeata Putnei*, în „*Cravata Roșie*”, Nr.3/1966, p.14 precum și un alt articol mult mai aplicat pe cititoriile brâncovenești intitulat *Drumețind prin patria noastră dragă. Patria și poporul* în „*Cravata Roșie*”, Nr.8/1964, p.26.

²⁸ Așa se putea da exemplu acțiunea antiotomană a lui Mihnea al III-lea (1658-1659), un *fan* al lui Mihai Viteazul, el luându-și numele de Mihai Radu, după numele eroului său (mai pe larg Radu Olteanu, *Bucureștii în date și întâmplări*, București, 2002). Ca și în cazul lui Cantemir, sfatul domnesc al Țării Românești s-a opus unei astfel de acțiuni nechibzuite și cu consecințe mai mult decât negative pe termen mediu și lung. Acțiunea antiotomană s-a declanșat după ce în prealabil o parte din boierii ostili acțiunii au fost fie decapitați, fie fugiseră de furia domnului. După câteva victorii împotriva turcilor la sud de Dunăre, rezultatul a fost negativ, Mihnea al III-lea pierzând domnia (fusesse atacat din două părți de turci și tătari și fără sprijin de nicăieri) iar otomanii devastând Târgoviștea și incendiind palatul domnesc de acolo - palat care avea să fie reconstruit de Brâncoveanu, într-un context mai favorabil, deși otomanii interziceau stabilirea capitalei acolo, fiind prea aproape de granița cu Transilvania. Dar, spre deosebire de Cantemir, Mihnea al III-lea nu avea legături cu rușii și nici nu s-a evidențiat prin lucrări științifice savante, de valoare internațională incontestabilă.

se acordă vreun spațiu în textele școlarelor, iar în contextul programei nu este menționat numele lui Brâncoveanu²⁹. Cu teama de a deveni avocatul diavolului, deși nu este exclusă (ba chiar probabilă) lipsa de informații privitoare la Brâncoveanu a diriguitorilor ariei curriculare (nu ne referim aici la istoricii perioadei) din învățământul gimnazial și liceal, am putea explica această absență (explicație cu care putem fi sau nu de acord) prin neconcordanța dintre persoana celui poreclit de turci Altân Bey³⁰ și scara de valori a ideologiei comuniste: un *prinț al aurului* care își datora lunga domnie politiciii pungilor cu bani (politică obligatorie pentru toți domni, având în vedere venalitatea Porții otomane) din moment ce înșiși cronicarii Radu Popescu și Ion Neculce afirmă acest lucru (afirmație irelevantă – adversarul își va explica rapid eșecul prin folosirea de metode necinstite) și a cărui avere venea în contradicție cu imaginea omului de tip nou și a Legii 18/1968 a venitului ilicit, motive prea grele pentru funcționarii aflați în fruntea unor ministere sau inspectorate școlare, deținători ai unui apartament la bloc și a unei singure mașini (în caz că o aveau). Nu era un exemplu chiar bun de dat unor școlari, indiferent dacă adevărul nu era acesta ci din contră, plocoanele acordate Înaltei Porți scutea vistieria Țării Românești de cheltuieli infinite mai mari³¹ - desigur, acestea fiind de fapt, elemente de culise, cunoscute în

---

²⁹ *Programa de lecturi literare și gramatică pentru clasele V-VII*, (Ministerul Învățământului și Culturii, București, 1960).

³⁰ Porecla circula inclusiv în mediile mahalalelor: *Brâncovene Constantin/Boier vechi, ghiaur hain/Adevăru-i c-ai chitit/Pân' a nu fi mazilit/Ca să rupi a ta domnie/De a noastră-mpărăție/Că de mult ce ești avut/Bani de aur ai bătut/Făr' de-a-ți fi de mine teamă* (sultanul – n.a)/Făr' de-a fi ca să dai seamă, cf. M.A. Halevi și Corneliu Secășanu, *Medaliile lui Constantin Brâncoveanu și gravorul lor*, în *Studii și cercetări de Numismatică*, vol. 1, 1957, p. 389.

³¹ Ultimele cercetări care au avut în prim plan *Condica vistieriei Țării Românești* au demonstrat că plocoanele acordate demnitarilor otomani de către Brâncoveanu au avut ca scop evitarea implicării militare directe a Țării Românești în conflictele pe care turcii le aveau cu habsburgii și rușii (inclusiv pentru reprimarea unei revolte a tătarilor contra otomanilor din iarna dintre anii 1702-1703), implicare militară care era obligația domnului prin statut („*dosta dost dūșmana dūșman olub*”) de a-și ajuta suveranul. O campanie militară însemna cheltuieli infinite mai mari față de niște plocoane, oricât de consistente ar fi fost acestea, ca să nu mai vorbim de pierderile de vieți omenești. Desigur, plocoane consistente erau acordate și pentru cumpărarea de informații, pentru întreținerea unui aparat informativ de excepție (admirat inclusiv de către dell Chiaro) în situația în care Țara Românească se afla între turci, ruși și habsburgi, în care ultimele două părți se aliau „*problemei orientale*” și a eliminării omului bolnav din Europa (*problema orientală* însemnând cucerirea de către creștini a teritoriilor controlate de otomani din Europa, aceasta bineînțeles, pe seama românilor care urmau să schimbe un *jug de lemn otoman*, cu *unul de fier*, habsburgic sau rusesc). Mai pe larg, Dragoș Ungureanu, *Constantin Brâncoveanu și Înalta Poartă, Relații financiar-vasalice în lumina Condiției vistieriei*, în acest volum, apoi Idem, *Țara Românească în sistemul militar otoman la sfârșitul secolului al XVII-lea*, în *Miscellanea Historica et Archaeologica in Honorem professoris Ionel Cârdea*, Brăila, 2009,

genere în medii științifice restrânse, medii care prin excelență disprețuiau funcționarii din instituțiile centrale *de partid și de stat*.

După anii '70, autorii de literatură cu subiect istoric au prezentat cititorilor o formulă originală de discurs în care trecutul și prezentul erau oarecum contopite în cadrul lucrărilor. La nivelul povestirii are loc o aducere în prezent a evenimentelor istorice prin identificarea cu orice preț a unor rădăcini discursive comune cu actualitatea. La baza acestei operațiuni de prezentificare a faptelor a stat și fenomenul numit protocronism. Acest gen de a rescrie și reinterpreta istoria a fost prezent atât în manualele școlare cât și în presa pentru copii. De altfel, granița e destul de sensibilă în această perioadă, dat fiind faptul că autorii de manuale - vezi Dumitru Almaș - sunt la rândul lor și scriitori și colaboratori, redactori la periodicele pentru copii.

Efectul direct al acestui procedeu a fost contemporaneizarea personajelor istorice, ele devenind mai degrabă din personalități istorice, personaje istorice. Odată devenite personaje, la nivelul discursului era foarte ușor de realizat trecerea subtilă de la istorie la legendă (nu neapărat lipsită de un orizont documentar). În principiu eroii, personajele, erau recrutate atât din figurile mărețe ale voievozilor, cât și din galeria revoluționarilor și a ilegalistilor, unanim caracterizați și pătrunși de o puternică vocație patriotică. Trăsătura lor comună era dezideratul naționalist, afirmat printr-un limbaj unic, uneori chiar cu aceleași cuvinte, ce traversa nealterat secolele. Se construia, prin acțiunile și replicile acestor personaje, o vulgată națională, un discurs paralel cu cel științific, un metadiscurs, care se pare că era mult mai accesibil și mai savuros pentru a fi cu ușurință memorat de elevi și care părea să transpună eroismul în cotidian. Lecturile suplimentare care succedau lecțiilor erau elaborate sub aceeași grilă ideologică și nu de puține ori chiar de aceiași autori. Reprezentativ pentru această manieră de a scrie literatură istorică pentru copii a fost scriitorul și istoricul Dumitru Almaș. Ca istoric și pedagog, Almaș a fost unul foarte bun, de școală veche,

---

pp. 449-477. și Idem, *Un exemplu privind diplomația lui Brâncoveanu în situații de criză. Cazul Hanatului Crimeii, în Argeșul și Țara Românească între Medieval și Modern. Studii de istorie și arheologie. Prinos lui Spiridon Cristoea la 70 de ani*, Brăila-Pitești, 2013, pp. 377-400. Evident, adăugăm la necesitatea menținerii unui aparat informațional (practic demitari ai Porții se aflau pe statele de plată ale vistieriei Țării Românești) și evitarea/inăbușirea din fașă a nelipsitelor *hiclenii*, ale dușmanilor „*ce niciodată nu să odihnea*”, cum afirmă cronicarul Radu Greceanu în *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu voievod*, în *Cronicile medievale ale României* ed. critică de Aurora Ilieș, București, 1970, p. 143. Mai pe larg la *hiclenii* tot Dragoș Ungureanu *Culisele unui complot boieresc reflectate în sursele istorice: hiclenia din vara anului 1700 împotriva lui Constantin Brâncoveanu*, în *Miscellanea historica in honorem Professoris Marcel Dumitru Ciucă septuagenarii*, Brăila-Pitești, 2013, pp. 435-459.

student al lui Nicolae Iorga (avea un cult pentru Iorga³²), specialist în istorie modernă universală, cu specializare în perioada napoleoniană, în revoluția franceză și în istoria Statelor Unite, prin urmare bun cunoscător al constituțiilor democratice de sorginte burgheză și al mișcărilor populare. Faptul că scria pentru copii în această manieră se înscria în linia politică a perioadei - „*fiecare carte e un produs al epocii sale*” (așa cum afirmam în *motto*-ul de la începutul studiului), istoricul răspunzând unor comenzi. Nu a ajuns până-ntr-acolo încât să și deschidă mintea comanditarilor. Dumitru Almaș a fost și autorul manualelor de istorie și autor prolific la revista „*Cutezătorii*” - publicație ce cuprindea lunar câteva pagini referitoare la trecutul național. Peste tot în contextul scrierilor sale sunt regăsite aceleași patternuri istorico-literare, aceeași dramatizare a discursului istoric și aceeași notă familiară și sfătuitoare față de eroii trecutului. Cu alte cuvinte, imaginea voievodului român în această perioadă a comunismului este cea furnizată de Almaș. Și evident avem un Brâncoveanu cosmetizat și adaptat după chipul sistemului și gata să servească *postum* comunismul.

În cadrul operelor sale, discursul istoric funcționa explicit ca discurs legitimizant al regimului politic în exercițiu. Istoria propusă de Almaș (în special în ciclul „*Povestirilor istorice*”) era prezentată ca lecție ce oferea din abundență modele, din care elevii puteau selectata eroii după preferințe. Figurile eroilor erau proiectate direct în cotidian, înaintașii intrând într-un veritabil proces de contemporaneizare prin asocierea lor genealogică la întreprinderile glorioase ale liderului Partidului³³.

În cuprinsul lucrărilor lui Almaș³⁴ se povestesc fapte mărețe, întrucât, în conformitate cu *Prefața* manualului elaborat de același autor, istoria românilor era „*o istorie foarte zbuciumată și deci interesantă și bogată în fapte de vitejii și eroism*”³⁵. Eroii chiar cei mai simpli, bărbați, femei, copii, marii anonimi ai istoriei păreau a se descurca exemplar pe câmpul de luptă atunci când patria o cerea. *Povestirile istorice* au fost scrise, după cum menționează în *Scurta lămurire* autorul, cu credința că „*sentimentul*

---

³² Am avut onoarea să-l cunosc personal pe prof. Dumitru Almaș, multe lucruri mai puțin cunoscute despre Iorga aflându-le de la dânsul.

³³ Angelo Mitchievici, *Povești, legende, utopii. Dumitru Almaș la școala istoriei*, în *Explorări în comunismul românesc* (Pavel Cernat, Ion Manolescu, Angelo Mitchievici, Ioan Stanomir), Ed. Polirom, Iași, 2005, pp. 335-338.

³⁴ Semnalăm de asemenea volumul intitulat *Comoara Brâncovenilor* semnat tot de Dumitru Almaș, Ed. Militară, București, 1977, însă aparține ca gen romanului istoric și nu se adresa copiilor, prin urmare nu face subiectul prezentului studiu.

³⁵ *Istoria patriei, Manual pentru clasa a IV-a*, autori D. Almaș, Elena Fotescu, Editura de Stat Didactică și Pedagogică, București, 1986, *Prefața* lucrării, p.5.

legăturii cu strămoșii se va sădi în străfundurile cugetului și va ajuta la clădirea conștiinței patriotice și cetățenești”.³⁶

O altă lucrare elocventă pentru inserarea genelor ideologice în conștiințele elevilor era cea intitulată „*Eroi au fost, eroi sunt încă. Evocări și portrete istorice*”, aparținând tot lui Dumitru Almaș. În cuprinsul ei, autorul dramatizează discursul istoric, încercând să argumenteze că o serie de noțiuni precum *patrie, patriotism, țară* reprezintă marcări definitorii ai propriei noastre biologii. „*Nu putem trăi, nu ne putem concepe fără ele.(...) Sunt organice, intrinseci. Le gândim, le simțim, le trăim, le exprimăm, le cântăm*”³⁷.

Eroii clasici ai literaturii cu subiect istoric sunt de obicei regii daci, voievozii, răsculații, pașoptiștii, în general, personalități preluate din galeria pantheonului național, susceptibile însă de a transmite anumite teze ale prezentului, dată fiind credibilitatea de care acestea se bucură în conștiința națională. Rolul lor devine astfel de a legitima regimul prezentului, întrucât se consideră că este în substanța literaturii cu subiect istoric de a respira un aer politic și ideologic. Prin intermediul ei scriitorul amintește, acuză, condamnă, glorifică sau sărbătorește personalitățile trecutului, iar dacă este cazul creează personaje contemporane și inventează eroi pentru a pune în valoare anumite idei. Întrucât subiectul cercetării se referă strict la literatura cu subiect istoric destinată copiilor, cu atât mai mult este evident în cuprinsul lucrărilor caracterul motivant, educativ și formativ al istoriei. Din acest punct de vedere se remarcă preferința pentru antiteze, pentru situații conflictuale, pentru dramă.

Se remarcă în ultimii ai comunismului o selecție acerbă a tematicii literaturii cu subiect istoric. În plus, nici scriitorii pasionați de acest subiect nu se prezintă în număr impresionant. Din punct de vedere al subiectelor, se operează la nivel ideologic o deplasare a interesului către perioadele mai vechi ale istoriei naționale, de care regimul are nevoie spre a-și justifica proiectele. Subiectele legate de istoria relativ recentă, de istoria partidului comunist, de ilegaliști sunt tratate cu maxim de prudență, mai ales că întregul spațiu a fost monopolizat de figura tânărului revoluționar Nicolae Ceaușescu.

Mai mult chiar, Congresul al IX-lea al PCR avea să devină în timp frontieră ideologică pentru ceea ce avea să se numească „Epoca de aur” a comunismului românesc și a istoriei în genere. Prin selecția și ponderea

---

³⁶ Prefața lucrării *Povestiri istorice pentru copii și școlari, șoimi ai patriei și pionieri*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1984, p. 3.

³⁷ Dumitru Almaș, *Eroi au fost, eroi sunt încă. Evocări și portrete istorice*, Ed. Politică, București, 1975, p. 7.

istoriei conflictuale și a luptelor sociale - explicate din dorința ideologilor de serviciu prin prisma luptelor de clasă și a progresului, calendarul rezultat era în sine un act legitimant al PCR. Ba mai mult, a fost chiar actul de naștere al aniversării oficiale a secretarului general al partidului alături de alte personalități ale trecutului ce aveau să facă parte din calendar.³⁸

Personalități românești care figurează în calendar în mod permanent

Domnitori	Conducători din trecutul de luptă
Mircea cel Bătrân	Ecaterina Teodoroiu
Alexandru cel Bun	Horea, Cloșca și Crișan
Vlad Țepeș	Nicolae Titulescu
Ștefan cel Mare	Avram Iancu
Ioan Vodă	Tudor Vladimirescu
Mihai Viteazul	Nicolae Bălcescu
Dimitrie Cantemir	Gheorghe Doja
Alexandru Ioan Cuza	Mihail Kogălniceanu. ³⁹

Prin urmare doar 8 domnitori și 10 lideri ai luptelor sociale au fost selecționați la nivelul anului 1974 pentru a servi ideologia regimului. Lipsesc de aici Pinte și Iancu Jianu, deși Dumitru Almaș fusese unul din cei care promovaseră cele două personaje în cinematografie⁴⁰ deși ca importanță istorică (nu ne referim la eroismul ei incontestabil ci la statut) Ecaterina Teodoroiu de pildă nu se ridică la nivelul celor doi, care erau factori de decizie în primul rând - mai ales Pinte (Sigur, era nevoie și de-o femeie pentru ca societatea să fie reprezentată pe deplin. Probabil, și o presiune a conducerii *organizației de femei* a PCR și/sau a Elenei Ceaușescu). Brâncoveanu se pare că nu a trecut testul propagandei, nimic din îndelungata și interesanta sa domnie nu a stârnit interesul pentru a-i conferi un loc în calendar. La nivel mentalitar, în manualele de istorie și în lecturile suplimentare impresiona mai degrabă moartea sa - consumată eroic și declarativ - și mai puțin viața sau ctitoriile și activitatea din domeniul culturii. Prezența lui Ioan vodă explică de ce

---

³⁸ ANIC, fond C.C. al P.C.R., Secția Agitație și Propagandă, Dosar nr. 98/1974, f. 47.

³⁹ *Ibidem*, f. 47.

⁴⁰ Dumitru Almaș fusese consultant istoric la producțiile *Pinte* (1977 - regia Mircea Moldovan, cu Florin Piersic în rolul lui Gligor Pinte) și *Iancu Jianu* (ambele serii - *Zapciul* 1982 și *Haiducul* - 1981 - regia Dinu Cocea, cu Adrian Pinte în rolul Jianului).

Brâncoveanu nu e în listă – Ioan vodă, cu o domnie cu mult mai puțin importantă pentru Moldova decât fusese cea a lui Brâncoveanu pentru Țara Românească, avusese parte de un sfârșit asemănător (executat de turci în mod demonstrativ⁴¹) dar luptase contra turcilor, îi biruise și avusese o poziție intransigentă față de „boierii exploataatori” – de unde și renumele de *cel Cumplit* – de care sfârșise a fi trădat. Cu privire la Brâncoveanu, încă o dată, la fel ca în anii sovietizării, balanța a înclinat în favoarea contemporanului său moldovean, Dimitrie Cantemir. Inclusiv cinematografia îl preferă pe Cantemir, producția omonimă în regia lui Gheorghe Vitanidis din 1973, cu Iurie Darie în rol de muschetar/spadassin și cu Alexandru Repan în rolul lui Cantemir, dorindu-se a fi un film de capă și spadă românesc în genul celor franțuzești cu Jean Marais, atunci *en Vogue* – bun pentru propagandă în mediile liceene⁴² - nici o producție despre Brâncoveanu, deși elemente ale unei superproducții (chiar serial) sunt infinit mai multe⁴³. Este jocul

---

⁴¹ Chiar el spusese când auzise ce moarte îi fusese hărăzită (târât prin tabără de cozile a două cămile și fărâmat astfel): „Caută că eu multe feliuri de morți groaznice am făcut iar cu această moarte n-am știut să o fi făcut”, Grigore Ureche vornicul, *Letopisețul Țării Moldovei, până la Aron vodă*, ed. Const. Giurescu, București, 1916, p. 234

⁴² Pentru rolul cinematografiei în propagandă vezi și cartea lui Cristian Tudor Popescu, *Filmul surd în România mută: politică și propagandă în filmul românesc de ficțiune (1912-1989)*, Iași, 2011, cu exemple punctuale.

⁴³ Enumerăm câteva din ele: cadrul excelent – 3 civilizații distincte: civilizație otomană (cu sultan, harem, favorite, viziri, ieniceri), civilizație central-europeană (nemții cu coadă în limbajul hâtru românesc al lui Delavrancea, aluzie la perucile lor; armată europeană, cu toboșari și mușchetari deplasându-se în careu, trăsuri, peruci înalte ale doamnelor de la curte, gen madame de Pompadour), civilizație românească clasică – epocă brâncovenească (cu lăutari, cârciumi, hangițe, arnăuți, boieri). Pot fi adăugați tătarii, polonezii, ardelenii, moldovenii cu Cantemir, rușii cu Petru cel Mare. Totul împetrit de prezența marilor ierarhi bisericești - patriarhii de Constatinopol și Ierusalim care stăteau mai mult pe la București în speranța unei bucăți de pâine - printre care și fiul popii din Căpâlna, un oarecare Athanasie Anghel. Inclusiv papa poate fi prezent – doar avem de-a face cu greco-catolici. Apoi intrigă, spionaj, amor binețles, totul pe fondul acțiunilor militare, a tratativelor păcii de la Karlowitz unde Brâncoveanu a fost parte activă. Complot, detronare, blestem (!!! - blestemul lui Brâncoveanu dat pe treptele palatului în momentul plecării spre Istanbul, „rolul blestemului” – ne amintim de impactul blestemului la *Le Rois maudits* a lui Maurice Druon) decapitare (pentru amatorii de senzații tari), prezența elementelor supranaturale (episodul de la mănăstirea Dintr-un Lemn unde doamna țării Păuna Cantacuzino are epifania, omologată dealtfel, cu decapitarea principelui), epilogul cu soarta uneltitorilor Ștefan Cantacuzino (domnul țării și fin al Brâncoveanului – important: fin-părinte spiritual, i-a ținut cununia în fața altarului, de aici circumstanțe agravante ale trădării) tatăl și unchiul său, Constantin și Mihai precum și boierul Dudesco la nici doi ani de la uneltire. Explicația lipsei unei astfel de producții? Trebuia Cantemir, pentru că fusese lângă Petru cel Mare *всёгъ Рокку победитель*. Brâncoveanu putea aștepta.

ideologiilor și mai puțin al istoriei de a scoate la rampă una sau alta dintre personalitățile trecutului. Sub Ceaușescu, el însuși *erou între eroi*, nu mai era loc în manuale decât pentru anumiți predecesori, aleși cu multă atenție din galeria eroilor naționali. Șirul oamenilor mari se oprea la Cuza, după domnitorul Unirii și tovarăș al lui moș Ion Roată, venind „*un rege neamț*”, care „*ne-a băgat cu gâtu-n laț*” - pentru a parafraza textul din *Desculț* al lui Zaharia Stancu oferit ca exemplu al luptei de clasă în manualele de Literatură română ale claselor de liceu⁴⁴. După acesta, se înregistra practic un vid de mari personalități ce ținea până la tânărul ilegalist Nicolae Ceaușescu, singurul dintre comuniști care era menționat și fotografiat. Toți ceilalți contemporani ai săi n-au trecut testul celebrității fie și postume, întru-cât ar fi umbrit măreția copilului luptător.

Prin urmare, de la Burebista la Cuza, toți cei aleși aveau menirea de a-l prefigura și anunța pe cel ce avea să ducă țara pe cele mai glorioase culmi de civilizație și progres. De altfel, istoriei și în general trecutului Ceaușescu i-a acordat o atenție specială, a simțit puterea sa formatoare și educativă, și-a dat seama că profitând de trecut se poate poziționa mai confortabil în prezent întrucât „*Nu se poate vorbi de educație patriotică socialistă fără cunoașterea și cinstirea trecutului, a muncii și luptei înaintașilor noștri. Avem un trecut glorios care reprezintă cea mai prețioasă moștenire a poporului nostru*”⁴⁵. În consecință linia conducătoare a discursului ce se prezenta elevilor aducea în prim plan ideea de solidaritate și unitate a poporului român (strângerea rândurilor ca metaforă ideologică și coalizarea în jurul conducătorului iubit) în anumite momente ale istoriei, sub conducerea unor lideri în poporul avea încredere și pe care i-a delegat să-i conducă către victorie, mai precis către victoria socialismului. „*Textele de citire cu conținut istoric urmăresc în mare măsură cultivarea unor sentimente nobile, în special a patriotismului. Textele evocatoare prezintă ca eroi personalități intrate în istorie, personaje fixate în memoria poporului, unele din ele cu aură de legendă, sau personaje desprinse din imensa și puternica lume anonimă. În aceste texte devine posibilă sublinierea rolului maselor în momente istorice decisive, sau sublinierea importanței acțiunilor în momente cruciale ale istoriei patriei, când, de la conducători până la mulțimea ridicată la luptă pentru un ideal măreț, acționează o singură voință și o nobilă și indestructibilă*

---

⁴⁴ Nu rezistăm tentației de a sublinia un lucru la romanul lui Zaharia Stancu și ne referim la textele din manualele de literatură română de liceu: țărani se plâneau „*A dat ceva pământ țăranilor Cuza. L-au scos din scaun boierii*”. Ne întrebăm retoric, unde era pământul țăranilor în perioada comunistă?

⁴⁵ Nicolae Ceaușescu, *Expunere prezentată la Plenara lărgită a C.C. al P.C.R. din 1-2 iunie 1982*, Ed. Politică, București, p.15.

solidaritate"⁴⁶. Pentru că, după cum se putea citi în paginile manualului de istorie, „Oricât s-au străduit dușmanii să-i despartă, românii și-au păstra cu mândrie graiul, obiceiurile strămoșești și portul. Gândul lor cel mai înalt a fost să fie toți împreună, să trăiască uniți în același stat. Unirea și independența au fost idealurile cele mai mari ale poporului român de-a lungul istoriei.”⁴⁷

Deși în 1978 a mai fost elaborată încă o *Lege a învățământului*⁴⁸, manualele publicate în 1968 nu au mai fost înlocuite, ci doar revizuite sistematic în 1983 și 1986, și în mare măsură au rămas neschimbate până la sfârșitul regimului. Abecedarele au avut două ediții, cea din 1977 (având pe prima pagină fotografia lui Nicolae Ceaușescu semiprofil) și respectiv ediția din 1986 (cu secretarul general fotografiat frontal). Revizuirea de această dată a constatat în aflulul masiv de lozinci măgulitoare pentru Ceaușescu, care de altfel începuse să fie puternic preocupat de cultul său personal.

Epoca de aur este momentul terminus al devenirii naționale și al luptei glorioase. Sau, mai concret spus, domnitorii – prin faptele și realizările lor, nu reprezintă decât niște etape sau epoci spre personalitatea desăvârșită a adevăratului erou, *Erou între eroi*, Nicolae Ceaușescu. În Epoca de Aur „țara iubiea pre domn și domnul pre țară”⁴⁹. O contragere ideologică severă ar putea conchide că lecția de istorie servită de Almaș e doar un pretext pentru a se vorbi despre prezentul comunist.

Educația și conceptele patriotice desprinse în urma lecturării și apropierea lor de către elevi cu siguranță erau în măsură a conduce la crearea unui om nou pe placul regimului. Deși în aparență pasajele par a fi lecturi ușoare, plăcute chiar, cu iz romantic de trecut, cu arhaisme și parfum istoric despre vechii noștri voievozi, textele se dovedesc a fi extraordinare instrumente formative cu atât mai mult cu cât sunt pilduitoare, au replici memorabile și sunt ușor de reținut. Și nu de puține ori în cadrul lecțiilor de lectură dascălul (profesorul, învățătorul) chestiona (verifica) elevii cu sintagma clasică: „...Mai țineți minte ce a spus Constantin Brâncoveanu înainte de a fi ucis?” (sau Ștefan cel Mare sau Vlad Țepeș sau oricare alt personaj istoric din galeria națională... referitor la o anumită situație sau întâmplare). Patriotismul și dragostea de trecut păreau a fi construite prin intermediul replicilor celebre din cuprinsul

---

⁴⁶ *Perfecționarea procesului instructiv-educativ în ciclul primar*, Culegere Metodică Editată de Revista de Pedagogie, București, 1977, p.17.

⁴⁷ *Istoria patriei, Manual pentru clasa a IV-a*, autori D. Almaș, Elena Fotescu, Editura de Stat Didactică și Pedagogică, București, 1986, p.32.

⁴⁸ *Legea învățământului nr.28 din data de 21 decembrie 1978*.

⁴⁹ Radu Popescu, *Istoriile...*, pp. 97-98. Cronicarul se referea la Matei Basarab. Butada a făcut însă carieră în mediile istoriografice comuniste și în cele ale propagandei de partid.

literaturii cu subiect istoric, nu puține fiind exclusiv rodul ficțiunii unor autori clasici ai genului, iar din acest punct de vedere rolul lui Almaș în construirea unui discurs istoric format din clișee și replici pare a fi exponențial.

*„Astfel, Brâncoveanu, împreună cu toate rudeniile lui au fost scoși din temniță, numai în cămăși, cu capetele descoperite și purtați în lanțuri pe ulițele Constantinopolului ca niște făcători de rele spre locul de execuției Yali-Kioșc din apropierea marelui serai. De față erau, pe lângă șirurile de ieniceri și mulțimea de popor îngrozită și sultanul Ahmed al III- lea, crudul său vizir Gin Ali, precum și ambasadori ai marilor puteri europene de atunci, invitați speciali la macabru spectacol”.*⁵⁰ Dell Chiaro păstrează chiar cuvintele de îmbărbătare ale lui Brâncoveanu pentru fiii săi: *„Fiii mei, fiți curajoși, am pierdut tot ce am avut în această lume, cel puțin să salvăm sufletele noastre și să ne spălăm păcatele cu sângele nostru”*.⁵¹

Piesa de rezistență exploatată intens de propaganda comunistă a fost reprezentată de atitudinea mezinului lui Brâncoveanu, dispus sub promisiunea pactizării cu „dușmanul” să își trădeze credința. *„Când călăul a ridicat paloșul să taie capul copilului Mateiaș, acesta înspăimântat, s-a rugat sultanului să-l ierte, făgăduind că se va face musulman, dar bătrânul tată și-a îmbărbătat astfel copilul: Din sângele nostru n-a mai fost nimeni care să-și piardă credința. Dacă este cu puțință, mai bine să mori de o mie de ori decât să îți renegi credința strămoșească pentru a trăi câțiva ani mai mulți pe pământ”*⁵². Dojenit părintește, copilul înțelege și-și acceptă soarta: *„Vreau să mor creștin. Lovește!”*⁵³. Citatul este quintesența imaginii brâncovenești cel

---

⁵⁰ Aubry de la Montraye, *Călătoria în Țările Române în 1711, 1714, în Călători străini...*, vol. VIII, pp. 527-528. P.P. Panaitescu, *Călători poloni în Țările Române*, București, 1930, pp.144-145, apud. Pr. Prof. Ion Ionescu, *Pătimirea dreptcredinciosului voievod Constantin Brâncoveanu*, în vol. *Sfinți români și apărători*, p. 620. Trebuie menționat aici că regele Carol XII al Suediei, refugiat în capitala otomană după *calabalâcul de la Tighina*, a fost adus special (cu sila) să fie martor la execuție, pentru a vedea ce pătesc cei care mâncău pâinea sultanului dar trădau - aluzie directă la persoana sa - mai pe larg Veniamin Ciobanu, *Carol al XII și români*, Iași, 1999, p. 123. Autorul demonstrează că prezența lui Carol XII al Suediei la Istanbul a fost un factor negativ pentru soarta lui Constantin Brâncoveanu, factor care s-a adăugat celorlalți.

⁵¹ Anton Maria dell Chiaro, *Revoluțiile...* p. 47.

⁵² Anton Maria dell Chiaro, *Idem*, p. 339.

⁵³ *Călători străini...* p. 528. Poate de la această poziție a unui copil, vis-a vis de moarte, de respectul față de credința sa și față de personalitatea puternică a părintelui său a plecat și ezitarea călăului în fața lui Brâncoveanu, acesta de emoție nereușind să-i taie capul dintr-o singură lovitură, fiind nevoit să lovească de trei ori, făcându-se de răs în fața sultanului, a protipendadei și a mulțimii de gură-cască, cf. și Marin I. Predescu, *Noi săpături la mormântul lui Constantin Brâncoveanu. Ce s-a mai găsit. Dl. dr. Rainer face o nouă cercetare a osemintelor dezgropate*, în „Universul”, an 49, nr. 345, joi, 15 decembrie 1932, p. 5. Înclinăm mai degrabă către un act ezitant al călăului, explicația celor trei lovituri date, decât un act

puțin în ultima perioadă a comunismului românesc și îl regăsim în manualele de istorie⁵⁴ la sfârșitul lecțiilor, în cadrul lecturilor suplimentare, în *Povestirile istorice* ba chiar și în cuprinsul literaturii pentru copii⁵⁵. Ideea centrală e cea a statorniciei, a devotamentului față de țară încă din copilărie - „Eroii n-au vârstă”⁵⁶ - vârsta la care te formezi și pe care o avea sărmanul Mateiaș, devenit într-o clipă adult și dovedind tărie de caracter (așa cum și Ceaușescu tot de copil era luptător ilegalist), devotament față de poporul care te-a ales (ne aducem aminte întrebarea lui Brâncoveanu adresată boierilor în momentul când aceștia îi cereau să le fie domn: „este-vă cu voia tuturor?”, la care boierii: „toți voim, toți pohtim” - cel mai iubit fiu al poporului fiind la rândul lui „ales”, tot în

---

intenționat, cauzat de reacția principelui Brâncoveanu vis a vis de atitudinea fiului său cel mic în fața morții (idee susținută de Radu Ștefan Vergatti, *Mormântul lui Constantin vodă Brâncoveanu*, în *Argesis* XVI, Pitești, 2007, p. 205). Cunoaștem suficiente exemple în istoria relațiilor româno-otomane, de admirație a otomanilor vis a vis de curajul și demnitatea românilor în situații de excepție. Amintim aici ca exemplu cazul lui Petru Cazacul (iulie-octombrie 1592), fiu al lui Alexandru Lăpușeanu. Venit la tronul Moldovei cu sprijin polon, pierde domnia în fața lui Aron vodă care îl capturează și-l trimite turcilor. Este adus în fața sultanului Murad III și pus în fața alternativei - convertire la islam sau moarte în cârlig (vinovații că au luat domnia Țărilor Române fără acordul sultanului erau uciși prin atârănare în cârlig - o moarte mult mai dureroasă și mai înceată decât decapitarea de la care mureai rapid; practic condamnatul era lăsat cu niște funii de pe zidul orașului/palatului și așezat într-un cârlig mare fixat în zid, ca la măcelărie, cârlig care i se înfigea sub coastă, el stând acolo ore, chiar zile, în funcție de robustețea organismului). Neacceptând lepădarea de Cristos, a preferat moartea. Murad III, admirând verticalitatea domnului român și curajul său a hotărât ca să nu fie lăsat să se chinuie, poruncind sugrumarea acestuia în momentul înfingării în cârlig. Putea să se turcească ca Iliăș Rareș, Mihnea Turcitul și o seamă de pretendenți domnești. A preferat să moară tânăr și în chinuri dar păstrându-și credința - mai pe larg, Constantin Rezachevici, *Cronologia domnilor din Țara Românească și Moldova* vol I, secolele XIV-XVI, București, p. 768. Amintim cazul mai puțin cunoscut al lui Petru Cazacu, pentru a sublinia că exemplul lui Constantin Brâncoveanu de bravură în fața morții nu este singular la români. Desigur, pentru istoriografia comunistă, un astfel de caz este lipsit de importanță.

⁵⁴ Dumitru Almaș, Eleonora Fotescu, *Manual de istorie pentru clasa a IV-a*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1979

⁵⁵ Din acest punct de vedere semnalăm prezența unui volum intitulat *Talismanul de safir*, semnat Elvira Bogdan, Ed. Ion Creangă, București, 1985, în cuprinsul căruia autoarea tratează sub forma unei povești - la care este martoră o copilă și un pitic - imagini legate de curtea și sfârșitul lui Constantin Brâncoveanu.

⁵⁶ Film serial în regia lui Mihai Constantinescu, cu Rodica Horobeț în rolul Prințesei, serial în principal pentru școlarii de gimnaziu, tema fiind implicarea unei eleve din școala primară în lupta împotriva fasciștilor, ecranizare după romanul lui Francisc Munteanu, *Prințesa din Șega*, Ed. Ion Creangă, București, 1985, 275 pagini. Titlul ecranizării definește mentalitatea perioadei. Poate mult mai cunoscut este serialul *Pistruiatul*, apărut în 1973 în regia aceluiași Francisc Munteanu (autorul Prințesei din Șega), cu Costel Băloiu în rolul Pistruiatului, serial cu aceeași temă - implicarea copiilor în lupta împotriva fasciștilor.

„unanimitate”⁵⁷), reticența vis a-vis de străini și de tot ceea ce e neromânesc – foarte adevărat de altfel la Brâncoveanu dacă avem în vedere politica sa față de austrieci, ruși și turci dar și replica sa dată lui Ștefan Cantacuzino în momentul mazilirii „*e mai bine că domnia a fost încredințată lui decât unui străin*”⁵⁸, aluzie desigur la situația din Moldova unde cu trei ani în urmă, după pierderea domniei de către Dimitrie Cantemir, tronul fusese încredințat lui Nicolae Mavrocordat – grec de origine, „*străin de neam și țară*”, pentru a ne exprima în limbajul de lemn, specific epocii⁵⁹.

Concluzionând, putem afirma că în contextul istoriografic al perioadei comuniste, imaginea și discursul despre domnitorul muntean Constantin Brâncoveanu au comportat o serie de modificări radicale în funcție de constantele ideologice și propagandistice. În faza rolleriană a istoriografiei, când s-a pus accentul pe istoria creată de mase și pe ideea de revoluție, Brâncoveanu nu și-a găsit locul printre lecturile destinate omului nou, cu atât mai puțin cu cât un cumul de prestigiu câștigase rivalul său moldovean – Dimitrie Cantemir – date fiind relațiile sale cu Rusia.

După destinderea dejistă lucrurile s-au schimbat, glisarea către reconsiderarea personalităților în istorie și a rolului lor în conștiința națională a început să se accentueze. Deocamdată Brâncoveanu începe doar să fie amintit, un mare pas înainte față de momentul anterior când nici măcar nu i se invocase numele, și amintite încep să fie și câteva dintre ctitoriile sale. Se remarcă mai degrabă ca om de cultură și iubitor de frumos, și mai puțin ca oponent al otomanilor. A fost o fază a istoriografiei, când probabil se puteau „extrage” mai multe învățăminte din îndelungata domnie a lui Brâncoveanu, însă oficialitățile au preferat

---

⁵⁷ Nu e cazul să întărim că replicile lui Brâncoveanu („*eu domnia asta nu o doresc, ci voi m-ați pus domn [...] Este-vă cu voia tuturor*” etc) sunt de complezență, totul fiind aranjat dinainte, la fel cum se aranjau dinainte hotărârile de la plenarele PCR, voturile pentru numiri în funcție, reelegerea secretarului general al PCR binențeles.

⁵⁸ Anton Maria dell Chiaro, *Revoluțiile...* p. 46.

⁵⁹ Este arhicunoscută poziția istoriografiei comuniste față de domniile fanariote. Desigur, nu putem generaliza domniile fanariote, unii domni fanarioți înfăptuind lucruri mărețe – cazul lui Constantin Mavrocordat, Nicolae Mavrogheni și încă câțiva. Din păcate, într-o măsură mai mare, domniile fanariote nu au fost altceva decât niște oportuniști, bucureștenii înțelegând pe deplin acest lucru, asistând pasiv (aplaudând chiar) mazilirea sau execuția publică a acestora (cazul lui Constantin Hangerli când bucureștenii aruncau cu bani în capul tăiat și expus al principelui - „*să se sature*” - ca răspuns la politica fiscală opresivă a acestuia - adevăratul motiv al comportamentului lor fiind de fapt dușmănia față de un domn străin). Ridicarea lui Tudor Vladimirescu și a pandurilor s-a făcut exclusiv pentru eliminarea grecilor din pozițiile cheie căpătate în economie sau în aparatul de stat românesc de la aceiași domni fanarioți.

să expună o istorie mai puțin zbuciumată și marcată de clivaje și ciocniri sângeroase. S-a mers pe linia pacifistă a domniei sale, pe strategie, pe alianțe politice, pe ctitorii și mai puțin pe încordare.

Faza comunismului de factură naționalistă, a internaționalismului naționalist îl impune decisiv pe Brâncoveanu, dar impune mai ales un decupaj al existenței sale și anume – condamnarea și executarea sa împreună cu fiii săi. S-a ajuns la o asemenea dereglare curriculară în contextul anilor '80, în așa manieră încât faptele sale, calitățile sale de politician și strateg, realizările și ctitoriile sale au trecut pe un plan terț. Elevii cunoșteau doar fragmentat viața principelui român, pe alocuri cu episoade trunchiate (mai nimic despre rivalitățile sale cu domnitorii moldoveni, foarte puțin despre strategiile și jocurile de putere pe care Brâncoveanu le-a operat pentru a contrabalansa ambițiile vecinilor de la Răsărit și Apus, nimic despre bogățiile și uzanțele timpului său de a-și consolida puterea, și doar câteva repere despre ctitoriile sale), însă în toate manualele și în lecturile suplimentare era descrisă (în stil curat Dumitru Almaș) spectaculoasa sa execuție. A mai traversat istoria într-o formulă alterată foarte puțin și servită postum ca glorie a neamului și pilda pe care principele a lăsat-o veacurilor, cea referitoare la păstrarea credinței strămoșești.

Nu putem afirma că Brâncoveanu nu a fost pe placul ideologiei, al propagandei – în orice caz, nu a făcut cariera postumă a lui Mihai Viteazul sau Ștefan cel Mare – însă nici nu a trecut grilele de selecție referitoare la omagieri și comemorări anuale – cu excepția apariției a câtorva volume comemorative⁶⁰ și a unor lucrări ale unor istorici

---

⁶⁰ Numărul 9 al *Revistei de Istorie*, tom 41/septembrie 1988, număr omagial și volumul omagial *Constantin Brâncoveanu*, redactori coord.: Paul Cernovodeanu, Florin Constantiniu, București, 1989, ambele comemorative apărând sub auspiciile Academiei de Științe Sociale și Politice ale RSR dar ultimul văzând lumina tiparului anul următor (probabil din motive ce țin de "*neîndeplinirea la timp a planului*" – pentru a folosi un limbaj specific perioadei). Ambele volume excelente prin studiile conținute – cu unele observații în privința reminiscentelor ideologice comuniste la câteva din acestea – ex. cazul studiului lui Andrei Busuioceanu, *Constantin Brâncoveanu în viziunea istoriografiei române și străine în Constantin Brâncoveanu...* pp. 9-24 unde „*Constantin Brâncoveanu nu a avut pentru istoriografia străină cota de interes acordată unui Ștefan cel Mare sau Mihai Viteazul*” pentru că „*nu a avut statura politică și militară a acestor iluștrii predecesori, nici nu a fost implicat în aceeași măsură ca cei doi domni citați mai sus în evenimentele diplomatice și militare din Europa de Sud-Est*”. Este vorba de un șablon ideologic (nu te-ai războit și-ai biruit - nu ești), așa se gândea și acestea erau valorile căutate, necontând faptul că ai fost parte activă la tratativele de pace de la Karlowitz unde ai făcut totul ca Țara Românească să nu fie afectată, din care cauză ți-ai atras și mai mult dușmănia reprezentatului Înaltei Porți în persoana influentului Exaporit, căruia îi stricai ploile, că ai menținut echilibrul în zonă în toți cei 25 de ani de domnie, fapt recunoscut în persoană de sultanul Mustafa II și de

pasionați de perioada sau personalitatea lui Brâncoveanu⁶¹, aceștia desigur, nefiind înregimentați în structurile de propagandă ale PCR. Se pare că istoricii de serviciu nu au considerat a fi oportun a dezvălui prea mult din culisele domniei lui Brâncoveanu. Exemplul morții sale a cântărit mai greu în manuale decât înfăptuirile vieții, iar din acest punct de vedere propaganda a exploatat mai mult suferința ca exemplu decât gloria și bogăția. După căderea comunismului, personalitatea lui Brâncoveanu și-a găsit locul în pantheonul național acolo unde îl merita, într-un fel ce continua și pe alocuri completa discursul istoriografic de dinainte de 1948, însă face parte din jocul istoriei de a ne descoperi una sau alta dintre fațetele veacurilor trecute.

---

marele vizir Rami Pașa (apropro de diplomație) când i-au propus domnia ambelor Țări Românești, Țara Românească și Moldova. Desigur cele două volume au caracter științific, fiind destinate în principal specialiștilor.

⁶¹ Cazul istoricilor Virgil Căndea, Florin Constantiniu, Paul Cernovodeanu, Șerban Papacostea, Dinu Giurescu, Constantin Rezachevici, Andrei Pippidi, Bogdan Murgescu, Răzvan Theodorescu, Ioan Aurel Pop, (lista poate continua), o parte din aceștia publicând inclusiv în perioada lui Roller, însă în circuitul de publicații științifice, mai greu de înțeles de către persoanele neavizate.